

reszténységre egyaránt érvényes akkor is, ha a Triász három tagját és egymásközi kapcsolatát illetően az egyetemes keresztény anyaszentegyházon belül az egyes tagegyházak hitelvei nem teljesen fedik egymást, vagy éppen akár ütközhetnek is.

Felhasznált irodalom:

- Harnack, Adolf: *Dogmengeschichte* (Tübingen, 1991)
Conzelmann, Hans: *Geschichte des Urchristentums* (Göttingen, 1989)
Schmithals, Walter: *Theologiegeschichte des Urchristentums* (Stuttgart, 1994)
Persch, Rudolf: *Die Apostelgeschichte* (Düsseldorf, 1995)
Roloff, Jürgen: *Die Apostelgeschichte* (Göttingen, 1988)
Weiser, Alfons: *Die Apostelgeschichte* (Würzburg, 1989)
Lowry, W. Charles: *The First Theologians* (Chicago, 1986)
Mussner, Franz: *Apostelgeschichte* (Würzburg, 1995)

Dr. ANDREAS RÖSSLER

A SZABADELVŰ VALLÁS SZÜKSÉGSZERŰSÉGE A HOLNAP EURÓPÁJÁBAN*

1. A holnap Európája a globalizáció szempontjából egy kényszerközösség

A 19. században az emberek nemzeti egységre vágytak, ezért mentek barikádokra és börtönökbe Németországban, Olaszországban, Görögországban, Lengyelországban és másutt. Sokan harcoltak a szülőföld egyesítéséért, akár életük kockáztatásával is.

Ezzel szemben a ma és a jövő Európája mint nemzetek fölötti közösség már nem az emberi vágyaknak tárgya, hanem csak a megfontolt, céltudatosan messze előrelátó politikusoké. Alig vannak néhányan, akik lelki hazát keresnek Európában.

A ma egységesülő és a jövőbeni egységes Európa inkább szükségközösség, vagy még inkább egy gazdasági és katonai kényszerközösség, ami a globalizáció szempontjából elkerülhetetlennek tűnik. Így az egységes Európát nem lelkesedéssel, hanem mint egyfajta szükséges rosszat fogadják.

A romantika korszakában egy nyugati-keresztény Európa eszméjét ápolták, amely állítólag a középkorban megvalósult. Ennek az ideálnak azonban

* Németből fordította: Kapitány Lídia

nincs jövője a globalizáció és a gazdasági okból történő népességvándorlás korában, mert Európa a muzulmánok beözönlése és az előretörő szekularizáció miatt sokvallásúvá és világnézet szempontjából többretegűvé vált. És ez belátható időn belül nem is fog változni.

Az egységes Európa nem a kívánt cél, hanem egyre inkább a valóság. Európa egyre nagyobb és szélesebb hazájává válik a jövőben az európaiaknak. Ezért is tevődik fel a kérdés, hogyan lehetne Európát a legjobban alakítani, vannak-e értékek, melyek képesek Európát szellemileg összetartani. Talán itt még lelki hazát is találhatna az ember? Az afrikaiak és ázsiaiak egyre erősödő Európába történő bevándorlása ellen létrejöhetne védekezésül egyfajta belső-európai szolidaritás. Ez kifelé történő elhatárolódást jelentene, egy elhatárolódást a gazdaságilag messze elmaradottaktól. De bizonyára nem ez lenne az európai identitás pozitív meghatározása.

Európai síkon mint egyensúly szükségessé válik egyfajta regionalizálás a globalizáció ellen. Egy letisztult hely, ahol inkább a saját nyelv, a helyi és nemzeti kultúra jelenti a hazát, semmint Európa egysége. Egy ilyen regionalizálás mindazonáltal átléphetné a nemzeti határokat, például a francia Elzász és Dél-Németország között, a mai lengyel Szilézia és Kelet-Németország vagy az ausztriai Tirol és az olaszországi Dél-Tirol között.

2. A vallásosság visszaszorulása Európában

Az egyesülő Európa nemzeti, kulturális és vallási identitása háttérbe kerül, ami a szekularizáció kialakulását segíti elő, mivel a vallás gyakran szorosán összefügg a nemzeti kultúrával, ahogyan ez különösen jól megfigyelhető a Balkánon, vagy épp a felekezet szerint megosztott dél-német vagy svájci területek helyi szokásain.

Minél gyengébb a vallás kulturális-szellemi otthonratalálása egy adott helyen, annál jobban erősödik a szekularizáció (az elvilágiasodás, a vallási közömbösség). Ez az elvallástalanodás figyelhető meg a falvak elvárosiasodása, városokhoz csatolódása esetében.

Európa mindenesetre nemcsak a vallástalanságba, hanem ezzel egy időben egy összetett vallásos helyzetbe is került. Eddig legalább más-más területeken léteztek a vallások és felekezetek. Így Lengyelország tradicionálisan római-katolikus, Oroszország ortodox, Svédország protestáns. De a vendégmunkások és a menekültek bevándorlását követően a növekvő összetett vallásosság lesz jellemző az egyes helységekre is. A 20. század közepéig a kereszténység különböző felekezetei uralkodtak Európában, és emellett léteztek a kicsi, de figyelemreméltó, intellektuális zsidó kisebbségek. A 20. század utolsó negyedében azonban Európa második legnagyobb vallásává a kereszténység mellett az iszlám vált.

Az összetett vallásos keveredés magában hordja a szekularizációt, valamint a vallástalanságot. A vallási hagyományok háttérbe szorulnak, így különböző egyházi ünnepnapok és ünnepi alkalmak eltűnnek a nyilvánosságból.

Nem utolsósorban a összetett vallásos helyzet miatt sürgetik az egyesült Európa irányításáért felelős politikai erők a vallás visszaszorítását. Így akarják a vallások súrlódásából adódó problémáktól távoltartani magukat. Így az Európai Unió „Az alapvető jogok chartája” fejezetének előszavában nem fordul elő az „Isten” szó.

A vallásos közeg részéről itt néhány aggály merül fel. Hogy kezelik majd a vallást Európában? Az EU tagállamaiban függetlenül az egységesítéstől minden vallási közösség egyenlő lesz-e a jogi és anyagi feltételek (és a nehézségek) megítélésében?

Egyes hitközösségek tagjai egyre inkább kisebbségi helyzetbe kerülnek. Lelkileg diaszpórába kerülnek. Az egyházak és felekezetek számára ezért szükségessé válik a nemzeti szervezet mellett egy európai alapokon nyugvó szervezet kiépítése (az Európai Egyházak Konferenciája, vagy Európai Püspöki Konferencia talán?).

3. A vallás nélkülözhetetlen a holnap Európája számára is

A holnap Európájának is szüksége lesz a vallásra, egyszerűen azért, mert az embereknek szükségük van a vallásra. Az ember „gyógyíthatatlanul vallásos” (Nyikolaj Bredjajev). Ha már az emberek nem tudnak hosszútávon vallás nélkül létezni, akkor az általuk alkotott regionális, nemzeti és nemzetekfölötti közösségek sem nem fognak tudni, sem Németországban, sem az egységes Európában.

Ahol nincs vallás, vagyis kötődés egy abszolút, egy feltétel nélküli, egy szent dologhoz, ott lelki űr keletkezik. Az ember már nem találja az élet végső értelmét, értékek vesznek el, képtelenség lesz tájékozódni. Az etikai erény elveszíti a velejáró kötelezettséget, és csupán emberi értékeléstől függő, szabadon választható dologgá válik. Ekkor hajlamosak az emberek a pótvallás és ideológia felé vagy éppen a vallási fanatizmus irányába hajlani.

A politikai pótvallást kellően megismerhette Európa a 20. század folyamán. Sok millió emberélet írható a bolsevizmus és a fasizmus számlájára, és majdnem egész Európát sikerült szerencsétlenségbe taszítaniuk. Ráadásul ez a két pótvallás bukása következtében is a népesség nagy hányadát idegenítette el a kereszténységtől, és egyáltalán a vallástól, főként Kelet-Németországban.

A vallás gyakran szoros kötelék egy nép között vagy egy országon belül. De egy olyan nagy államközösségben, mint az európai is? Ha szüksége is van az egységet szülő Európának vallásra, akkor ez nem lehet egy egységes vallás, főleg nem egy minden egyházat és felekezetet uraló nagyranőtt vallás, vagy pedig egy mesterségesen megalkotott vallási kompiláció, mert az ilyen vagy olyan módon megalkotott egységvallást a polgárookra csak erőszakkal lehetne rákényszeríteni.

Régen az uralkodók a vallás által próbálták összetartani az alattvalóikat. A vallás egyfajta ragasztóanyag volt. Ez ma egyre kevésbé megvalósítható,

hisz a lelkiismeret- és a vallásszabadság alaptétele legalább elméletben, ha gyakorlatban nem is mindig, megvalósult.

Mégis létezik egyfajta „civilvallás”, amely a modern társadalomban egy etikai összeköttetés lehet, mint az USA-ban, ahol a „zsidó-keresztény hagyomány” egy nemcsak felekezetentűli, hanem különböző vallások szellemiségének keresztvezésén is fáradozik. Ennek a civilvallásnak létezik egy humán viselkedéskódexe, egyfajta „világethosz” (Hans Küng). Ebben a kódexben öltenek formát az alkotmányos alapvető jogok. A civilvallás a legkisebb közös erkölcsi nevező, az etikai alapzat a részben sokvallású, részben vallás nélküli társadalom számára.

Európában a civilvallás a különböző hitközösségekkel és vallásközösségekkel együttműködve kell, hogy kiegészüljön. Ez az együttműködés sürgősen szükségessé vált, ugyanis a különböző hitűek és vallásúak közötti konfliktus elkerülhetetlennek látszik. Ezért a vallási közösségeknek az együttélés kérdéseiben egyezségekre kell jutniuk. Ha ezt nem teszik meg, akkor maga a vallás a nyugtalanság és agresszivitás forrásává válik.

4. A szabadelvű vallás tárgyalóasztalhoz ülteti a különböző vallásokat

A vallásközösségeken és felekezeteken belül léteznek tekintélyelvű formák a kizárólagosság feltételezésével és léteznek szabadelvű formák. Ez természetesen durva megkülönböztetés, és ezek között található néhány árnyalat és átfedés. Erich Fromm szociálpszichológus ebben az értelemben tett különbséget tekintélyelvű és humanisztikus vallás között.

A vallások találkozásához és együttműködéséhez Európában a vallás „szabadelvű” formája sokkal célravezetőbb volna, mint a tekintélyelvű vagy kizárólagos formája. A „szabadelvű” vallásnak épp az alapvető tolerancia-készségből adódóan nagy az esélye és feladata. Csak a szabadelvű vallás tud egy összetett vallásos környezetben összefogni megosztás nélkül. Egyfajta szigorú és szűklátókörű vallás csak viszálykodáshoz és agresszióhoz vezetne, vagyis képtelen lenne együtt élni a másként gondolkodókkal és más hitűekkel.

De mi is a „szabadelvű” vallás? Nem létezik a keresztény, iszlám, zsidó és egyéb vallások mellett még egy szabadelvű vallás is. Ezek ugyanis különböző síkok. A vallás mindig konkrét. A szabadelvű vallás nem a hagyományok és a tanítások tartalmának a kérdése, hanem hozzáállás, nézőpont, beállítottság kérdése. Így találja meg önmagát a szabadelvű vallás a kereszténységben, az iszlámban, a zsidóságban, a pantheista unitarizmusban és más vallásokban. Minden vallásban található rájellemező, különösen szigorú és fundamentális nézetek. (Szabadelvű unitárius hitközösségek, melyek a „szabad vallás” híveinek tartják magukat, dogmanélküliséget, a panteizmust és monizmust vallják; de ahogy a nagy vallásoknál is létezik, úgy soraikban is jelen vannak mind szabadelvű, mind tekintélyelvű álláspontot vallók.)

A „szabadelvű” vallásnak három értelmezését adhatjuk meg. Először is a vallást szabadon, saját belátása, tapasztalata, értelme szerint választja, köz-

ben belsőleg mindenki kötetlenül és szabadon viszonyulhat a saját vallási tradícióihoz. Másodsor: a vallás révén az ember belsőleg felszabadul, meggyógyul és ezt adja tovább, amennyiben a felszabadító motívumokat a vallásban lényegesnek találja. Harmadsor: gyakorolni és követelni kell a vallásszabadságot, hisz senkire nem kényszeríthetők nézetek és tapasztalatok.

Konkrétan: a szabadelvű vallás a tolerancia, a szabad véleményalkotás mellett lép fel, készségesen keresi más vallásokban az igazságot. A vallások intoleráns törekvéseivel szemben, a szabadelvű vallás egy toleráns vonalat követ, miként azt Gotthold Ephraim Lessing a Bölcs Náthán című drámai költeményében az ún. „gyűrűparabolában” tette. A szabadelvű vallás ezért megpróbálja a vallás által kiválasztott vagy a vallás által támogatott nézetkülönbségeket megakadályozni vagy körülhatárolni, mint Észak-Írországból vagy a Balkánon. Egyébként az első (viszonylag) európai türelmi rendelet keresztény-unitárius ihletésű (és ezzel együtt szabadelvű vallási): a tordai országgyűlés 1568-ban (Erdélyben) megadta a római katolikusoknak, lutheránusoknak, kálvinistáknak és unitáriusoknak a vallásszabadságot: „Senkinek ne kelljen szenvednie a vallása miatt, mert a hit Isten ajándéka.”

A szabadelvű vallás üdvözli az átfogó, a szellemi-lelki és filozófiai felvilágosodást, abban az értelemben, hogy az igaz vallás és józan belátás nincsenek ellentétben egymással. A szabadelvű vallás a továbbiakban helyesli a szekularizációt, elkülönítve a szekularizmustól, a vallási közömböségtől. A szekularizáció azt jelenti, hogy egyetlen vallási közösségnek sem szabad az emberek életterét uralni és erőltetni, hisz az embereknek szükségük van a vallásszabadságra, arra a szabadságra, amelyet vallási meggyőződésből választ és gyakorol. Senkire nem szabad semmiféle vallási meggyőződést rákényszeríteni.

A vallás két feladatot tölt be: az élethez segítséget nyújtani és az igazságot közölni. Hogy a holnap Európája számára a vallás, és épp a szabadelvű vallás mit tud nyújtani, mindenekelőtt az első pontot érinti a két funkció közül: az élethez kínál segítséget. A szabadelvű vallás segítheti (hogy ez keresztény, iszlám, zsidó, buddhista, szabadelvű-unitárius vagy másképp is nevezhető) Európa társadalmát a civilvallás értelmében humanizálni és összefogni.

A sokvallású Európában a civilvallás, vagyis a „világethosz” egy egyesítő kötelék a megosztott társadalomban. A civilvallás az etikai játékszabályok gyűjteményének szélesebb értelmében értendő úgy, mint igazságosság, nagyvonalúság, határozottság, valóság, tolerancia, vendégszeretet, civilkurázi, gondoskodás a gyengébbekről, segítőkészség az idegenek irányában is, akik segítséget szenvednek, és mindez a saját területen kívül, vagyis magán Európán kívül is.

5. A valláshoz, a vallások találkozásához is hozzátartozik a vita az igazságról

Az élethez segítséget nyújtani azonban nem az egyetlen feladata a vallásnak. A másik funkciója az alapvető vallási igazság kérdése. A vallás, amely

megérdemli nevét, rákérdez a megismerésre, az igazságra az egész szempontjából, a titokra, a lét és a világ hátterére. A vallás keresi az értelmet és pedig a valódit, nem egy képzeletbeli vagy kitalált értelmet.

Egyes vallások abból indulnak ki, hogy éppen az igazság maga az, ami a félrevezetéssel és hazugsággal ellentétben a személyes és szociális segítséget nyújtja az élethez. Ugyanis igényt támasztanak mindenkori üzenetükkel, amely az igazság feltételével lelki keretet alkotnak az etikai értékekről és megbízhatóan motiválják az etikus viselkedést.

Épp a szabadelvű vallás jön ezen a ponton kissé zavarba. Egyrésztől a tolerancia, másrésztől az igazságigény, úgy tűnik, ellentétben állnak egymással. Ha valaki szilárdan meg van győződve vallásának igazáról, ez közte és egy másik vallásáról éppúgy meggyőződött hívő között különböző igazság-feltételezésük miatt ellentétbe vezethet, tehát egy, az igazságról szóló vitához. De ez éppenséggel intoleranciának hangzik.

De mégis, ha a vallásban az igazságról van szó, a nézetkülönbségeket és gyakran az egyes vallások üzeneteinek ellentétét tekintve nem lehet minden egyformán igaz. Lehet, és kell is hogy legyen vita az igazat keresve. Ezt a nézetet a még oly szabadelvű vallás sem kerülheti meg.

A tolerancia és az igazságkeresés nem zárják ki egymást. A toleráns viselkedés nem jelent lemaradást a saját igazság-meggyőződésről. De az őszinte tolerancia nyitott arra, hogy más vallásokban, és nemcsak a saját vallásában fedezzen fel bölcsességet és igazságot (bármilyen értelemben).

A tolerancia azonban nem lehet határtalan, különben feladná önmagát. A szabadelvű vallás nem lehet vak a vallás területén felmerülő kétségekkel szemben. Kritikusnak és önkritikusnak is kell lennie. A szabadelvű vallás nem adhat igazat minden vallási felfogásnak és irányzatnak anélkül, hogy azt vizsgálat tárgyává tenné. Mértéket kell felállítania, méghozzá az igazság mércéjét, a szeretetét és valóságát, és e mérce szerint kell ellenőriznie. Különben a szabadelvű vallás a tetszés szerinti dolgok áldozatává válna, és ezáltal elvesztené minden szellemi és etikai egyértelműségét és határozottságát, így a szabadelvű vallás nem jelentene segítséget a holnapi Európa embeberiségének együttélésében.

A szabadelvű vallás feladata Európában nem utolsósorban önmagának is feltenni az igazság kérdését és az igazságról szóló párbeszédre tárgyalóasztalhoz hívni a vallásokat. Ezt a feladatát különösen jól elláthatja, hiszen a különböző vallásokat tiszteli, és kíváncsian fordul a jobb betekintésre, megismerésre lehetőséget adó találkozásokra.

METAFIZIKA ÉS LOGIKA VARGA BÉLA BÖLCSELETÉBEN

Varga Béla filozófiai munkásságának nagy részét a „fennállástanra”, a hyparchológiára terjesztette ki, melynek alapkérdése a „hogyanlétezés”. Mielőtt azonban részletesen tárgyalnánk ontológiáját, látnunk kell, hogyan jutott el addig, és milyen propedeutikát dolgozott ki annak érdekében, hogy teljes képet adhasson a szubsztenciáról és az individualitásról, illetve a kettő kapcsolatáról.

Módszertanilag a logikai vizsgálódások az alapvetőek, amelyek mintegy proomionként vezetnek el a fenomenológiai vizsgálódásokhoz. Ilyeténképpen ez utóbbi derítheti ki a dolgok „hogyanlétezését.” „A kérdések tehát a következő rendben sorakoznak egymásután. Meg kell tudnunk, hogy mi a tárgy általában, vagyis mi a logikai föltétele annak, hogy a valami, a dolog, a tárgy jelentése létrejöhessen. Ez tisztán logikai munka, melynek a tárgyakhoz semmi köze. A kutatásnak ezt a területét éppen azért logikai síknak nevezhetjük. A phaenomenológiai síkban már a tárgy, illetve a tárgyak valamilyen módon megjelennek. Itt két kérdés jöhet tekintetbe: 1. hogy a tárgyak mik és 2. ... miképp állnak fenn.”¹

A következőkben tárgyaljuk a metafizikát és a logikai értékelméletét, mint a „végső elvek” vizsgálatának terrénumát.

Amikor a metafizika helyét keresi kora tudományai és a filozófia diszciplínái között, a történetileg kialakult felfogások nem adnak számára egyértelmű meghatározást. A három alaptudomány, a logika, metafizika, ismerelmélet értelmezésekor csupán kijelöljük a helyét a filozófiai tudományok között, de még nem határoztuk meg a funkcióját, szerepét. Varga szerint bármilyen nehéz is, a metafizikának törekednie kell, hogy a racionalizmus és az empirizmus közötti ellentétet feloldja, s bármily nehéz is, meg kell találnia azt a középutat, amelyen elkerüli a realizmus és az idealizmus túlzásait egyaránt. E. Lask elméletét használva keresi a megoldást. Lask elhelyezi a metafizikai réteget a logikai érvényesség és az érzéki létező régiója között (lásd. E. Lask: Die Logik der Philosophie, 1911. 5. skk.). Van tehát eszerint három réteg:

1. Érzéki, tétező;
2. Nem érzéki (nichtsinnlich), s ez utóbbi keretén belül:
 - a. az érzékfölötti (übersinnlich) és
 - b. az érvényes.

Ez utóbbi teljesen független minden érzékelhetőtől, tehát nem érzékelhető (unsinnlich), szemben az előbb említett „érzékfölöttivel”. Az érzékfölötti